

correlation of the dating material (fibula) with vessels divided not into types (variants) but into particular attributes. As a result of such correlation performed on the materials of statistically representative sampling (215 closed complexes — burials) a set of chronological attributes was distinguished in pottery: the early ones corresponding to the most earlier fibulas and late ones corresponding to the later attributes. Quantitative consideration of early and late attributes in each vessel has permitted referring it to a definite period of functioning of the Zarubnets culture, which makes the pottery to be promising if used as a dating reper for chronology and periodization of the monuments, especially when there are no dating materials.

Одержано 07.12.89

Про етнокультурну ситуацію у районі вододілу Дніпра та Дону в III—V ст. н. е.

А. В. Кропоткін, А. М. Обломський

У статті аналізуються пам'ятки III—V ст. н. е., розташовані в лісостеповій частині вододілу Дніпра та Дону (верхів'я Сейму, Псла, Ворскли, Сіверського Дінця, Осколу).

Територія, пам'ятки якої розглядаються, охоплює лісостепову частину вододілу Дніпра та Дону, тобто верхів'я Сейму, Псла, Ворскли (Дніпровський басейн), а також Сіверського Дінця і Осколу (басейн Дону), що за сучасним адміністративним поділом відповідає південній частині Курської, майже всій Білгородській областям РРФСР та північно-східній частині Харківської області УРСР.

Дослідження пам'яток черняхівського періоду почалися на цій території у 20-ті роки, а перші розкопки, в результаті яких було визначено їх культурну належність, проведено Т. І. Іванівською та І. Н. Луцкевичем у 1931—1933 рр. на поселенні та могильнику Пересічне Дергачівського району Харківської області¹. Згодом пам'ятки пізньоримського часу тут вивчали І. Ф. Левицький, Ю. В. Кухаренко, Б. А. Шрамко, Б. П. Зайцев, В. І. Митрофанова, М. В. Воеводський, А. Е. Аліхова, Ю. А. Ліпкінг, І. І. Ляпушкін та ін., однак до кінця 60-х років розвідки та розкопки носили епізодичний характер. Широкі польові дослідження розгорнулися у 70—80-х роках, в результаті розпочатих Е. О. Симоновичем планомірних робіт у басейні р. Сейму, Є. О. Горюновим — у басейні р. Псла, а також у зонах будівництва на території Харківської області. Нині у лісостеповій смузі вододілу Дніпра та Дону проводять дослідження А. В. Кашкин, А. А. Узянов, Н. О. Тихомиров, А. Г. Николаенко, О. О. Щеглова, В. М. Горюнова, Г. А. Романова, Р. В. Терпиловський, А. Г. Дяченко, Е. М. Петренко, Ю. В. Буйнов, автори цієї статті та ін.

В результаті розширення масштабів польової діяльності в останні два десятиріччя швидко накопичувався матеріал черняхівського періоду: 32 пам'ятки вивчалися стаціонарними розкопками (рис. 1); суцільні розвідки у верхів'ях Псла, Сейму, Ворскли, Сіверського Дінця та Осколу дали можливість скласти карту заселеності Курської та Білгородської областей у I—V ст. і зробити попереднє описання етнокультурної ситуації в регіоні.

Першу і поки що єдину схему етнокультурного розвитку північної частини території, що розглядається, запропонував Е. О. Симонович. На його думку, пам'ятки III—V ст. Курської області належать до чер-

¹ Махно Е. В. Памятники черняховской культуры на территории УССР (материалы к составлению археологической карты) // МИА.— 1960.— № 82.— С. 49.

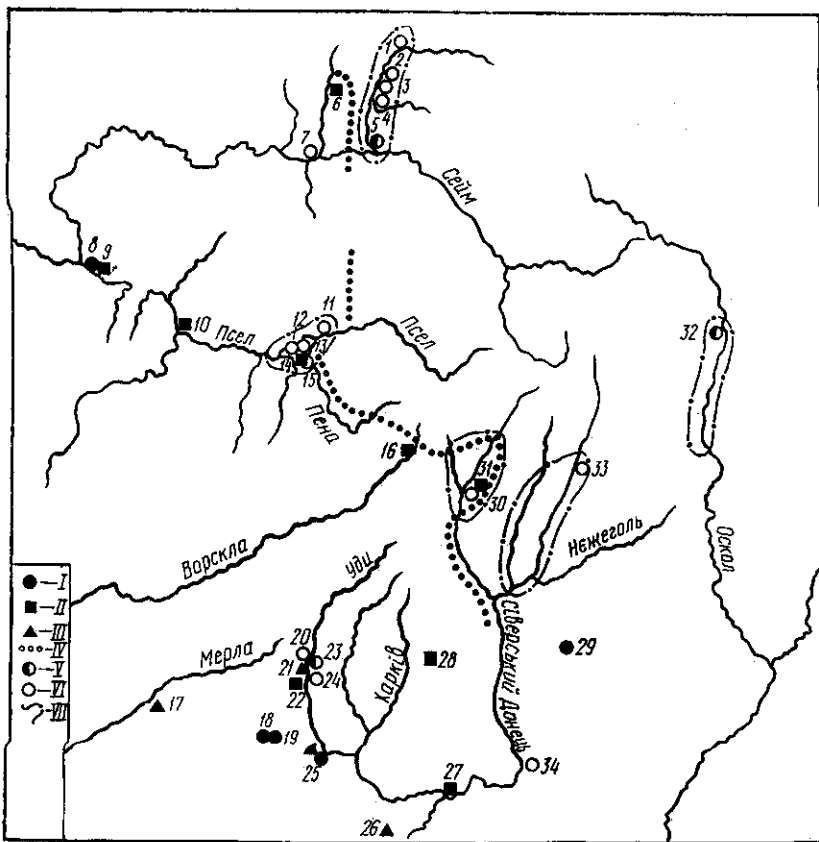

Рис. 1. Карта досліджених пам'яток пізньоримського періоду на території вододілу Дніпра та Дону: 1 — Воробійовка-2, 2 — Каменево-2, 3 — Тазово, 4 — Букрїївка-2, 5 — Лебязе-2 (4), 6 — Колосовка, 7 — Авдеево, 8 — Снагость-1, 9 — Снагость-2, 10 — Замоцянська дюна, 11 — Піщане, 12 — Гочево-1, 13 — Гочево-3, 14 — Гочево-4, 15 — Гочево-4 (черняхівський горизонт), 16 — Вознесенський, 17 — Павлюкієвка, 18 — Войтенки-1, 19 — Войтенки-2, 20 — Рідний Край-3, 21 — Рідний Край-1, 22 — Викнино, 23 — Довжик-2, 24 — Феськи-3, 25 — Пересїчна, 26 — Соколово, 27 — Новопокровка, 28 — Веселе (Муром-6), 29 — Голубієвка-2, 30 — Шишино-1, 31 — Хохлово-2, 32 — Дачне-2, 33 — Целяєво-2, 34 — Новодонїєвка-2. У м о в н і з н а к и: I — поселення типу Снагость-2 — Хохлово-2 з рештками наземних каркасноглинобитних жител, III — могили чорняхівської культури, IV — крайня східна межа поширення пам'яток черняхівської культури (за даними розвідок), V — пам'ятки з нев'язаною культурною атрибуцією, VI — поселення типу Букрїївка-2 — Каменево-2 (за даними розвідок), VII — межі зон концентрації пам'яток типу Букрїївка-2 — Каменево-2 (за даними розвідок).

няхівської культури, хоч у формах ліпного посуду та прийомах житлобудівництва на них відчувається вплив традицій місцевого пізньозарубинецького населення. На більш ранніх селищах (типу Снагость-2) переважає черняхівська гончарна та імпортна антична кераміка. Пізніші поселення (Букрїївка-2, Тазово) свідчать про зменшення долі кружального посуду до 23—30%, а фінальне для римського часу Каменево-2 — до 1—2%. У наборі ліпного посуду спостерігається зміна від комплексу форм, аналогічних черняхівським, до «протоколючинських» з Каменево-2. Черняхівські і ранньосередньовічні колючинські пам'ятки мають єдину лінію розвитку².

Іншої гіпотези дотримується Р. В. Терпиловський. На його думку Букрїївка-2 і Каменево-2 відносяться до київської культури, проте верхів'я Сейму були зоною тісних контактів київського та черняхівського населення³.

Тож одна чи дві культурні групи існують у лісостеповій частині

² Симонович Э. А. Черняховская культура и памятники киевского и колючинского типов // СА.— 1983.— № 1.— С. 97—101; Симонович Э. А. Развитие культуры черняховских племен левобережья Днестра (по материалам лепной керамики) // КСИА АН УССР.— 1984.— № 178.— С. 75—80.

³ Терпиловский Р. В. Ранние славяне Подесенья.— К., 1984.— С. 42—50.

вододілу Дніпра та Дону? Щоб відповісти на це запитання, розглянемо карту поселень та могильників III—V ст., досліджених у результаті стаціонарних розкопок (рис. 1). Селища черняхівського часу за складом керамічного комплексу умовно поділені на дві групи: пам'ятки типу Снагость-2 — Хохлово-2 з абсолютним (не менше 70%) переважанням кружального посуду над ліпним, та пам'ятки типу Букріївка-2 — Каменево-2, які вміщують до 30—40% кружальної кераміки. Східна межа поширення пам'яток першої групи, визначена за даними суцільних розвідок в районі Курська, пролягає через вододіл рік Тускарі та Рогозні, в межиріччі Сейму та Псла — приблизно по долині р. Туровець⁴. Поселення типу Снагость-2 відомі у нижній та середній течії р. Пени (розвідки А. М. Обломського) та верхів'ях Ворскли майже до її витоків⁵.

У долині Сіверського Дінця пам'ятки, в яких переважає кружальна кераміка, відкриті на північ від м. Білгорода до гирла р. Плоті⁶. На південь від Білгорода до впадіння в Сіверський Донець Нежеголи східна межа їх поширення проходить по правому берегу Дінця⁷. На захід від Дінця розташовані і більшість поселень цього типу (на території Харківської області)⁸, хоча відомі й окремі більш східні пункти, наприклад, у поріччі р. Великий Бурлук⁹.

Селища типу Букріївка-2 — Каменево-2 зосереджені у річкових долинах і налічують кілька зон концентрації, поза якими вони фіксуються надто рідко. Перша область концентрації пам'яток охоплює поріччя р. Тускар, частково Курське Посейм'я та долину р. Реут; друга — частину долини р. Псьол, приблизно від села Піщане Івнянського району Білгородської області до смт. Біла (райцентр Курської області)¹⁰. Третій район розташування селищ типу Букріївка у поріччі Липового, Дінця та долині Сіверського Дінця від м. Білгорода на північ до гирла р. Плоті¹¹, четвертий — у нижній та середній течіях рік Корочі та Корені¹², п'ятий — у верхів'ях р. Оскол, де А. Г. Николаєнко відкрив кілька поселень з ліпною та нечисленними знахідками черняхівської кружальної кераміки¹³. У межах Харківської області подібні поселення під час розвідок спеціально не визначалися. Стаціонарно досліджено три пам'ятки: селища Рідний Край-3, Феськи-3 у середній течії р. Уди¹⁴ та Новоднівка-2 на Сіверському Дінці¹⁵.

Розкопані пам'ятки двох виділених вище масивів нерідко розташовані смугами. Однак враховуючи дані розвідок, слід відзначити, що поселення типу Букріївка-2 розміщені переважно на північний схід від більшості селищ типу Снагость-2. Реальне перекривання регіонів фіксується тільки в районі Харкова та у верхів'ях Сіверського Дінця.

⁴ Горюнова В. М. Отчет о работе Левобережного отряда археологической экспедиции ЛОИА АН СССР в 1982 г. // НА ИА АН СССР.— Р.1.— № 9206.— С. 7—10.

⁵ Обломский А. М. Отчет о работе Белгородской раннеславянской экспедиции за 1986 г. // НА ИА АН СССР.— Р.1.— № 11201.— С. 21—25.

⁶ Обломский А. М. Отчет о работе Белгородской раннеславянской экспедиции в 1984 г. // НА ИА АН СССР.— Р.1.— № 9510.— С. 3—23.

⁷ Обломский А. М. Отчет о работе ... за 1986 г.— С. 1—15.

⁸ Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская обл.— К., 1977.— С. 152, 153.

⁹ Дьяченко А. Г., Шрамко Б. А. Отчет об археологических исследованиях в зоне сооружения Великобурлукского водохранилища и оросительных систем в 1976 г. // НА ИА АН УССР.— 1976/77.— С. 4—11.

¹⁰ Горюнов Е. А. Отчет о работе Днепровской Левобережной экспедиции ЛОИА АН СССР в 1978 г. // НА ИА АН СССР.— Р.1.— № 7183.— С. 4—11.

¹¹ Обломский А. М. Отчет ... в 1984 г.— С. 3—32.

¹² Обломский А. М. Отчет о работе Белгородской раннеславянской экспедиции за 1985 г. // НА ИА АН СССР.— Р.1.— № 10910.— С. 1—24.

¹³ Николаєнко А. Г. Список памятников первой — третьей четверти I тыс. н. э. в долине Оскола // Археологические открытия на новостройках.— М., 1987.— Вып.2.— С. 185.

¹⁴ Буйнов Ю. В. Отчет об охранных исследованиях археологических памятников в зоне строительства Рогозянской оросительной системы // НА ИА АН УССР.— 1983/84.— С. 28, 29.

¹⁵ Митрофанова В. И. Отчет Кочетокской экспедиции 1960 г. // НА ИА АН УССР.— 1960/5.— С. 1—7.

У верхів'ях Псла пам'ятки обох типів розташовані близько одна від одної, але не смугами: поселення з переважанням ліпної кераміки — у долині р. Псьол, а селища типу Снагость-2 — Хохлово-2 — на його притоках.

Поселення різняться і за ландшафтним розташуванням. Пам'ятки типу Букріївка звичайно розміщені на невеликих підвищеннях в заплавах рік та на знижених ділянках перших надзаплавних терас. Деякі селища типу Снагость-2 зрідка розташовані на високих терасах, але більшість із них — на схилах обводнених ярів та перших надзаплавних терас. Серед них дуже рідкісні, хоча й відомі, пам'ятки на дюнах. Поселення з переважанням кружальної кераміки як правило засновані на чорноземних ґрунтах. Ґрунти, на яких розташовані селища типу Букріївка-2, різноманітні: це й суглинки, й супіски, підзоли і чорноземи.

Топографія пам'яток типу Снагость-2 відповідає ландшафтному розміщенню селищ черняхівської культури, яке приблизно однакове у всіх регіонах її поширення¹⁶. Відоме також тяжіння черняхівських поселень до чорноземних ґрунтів¹⁷. Пам'ятки типу Букріївки розташовані у ландшафтних зонах, типових для селищ кийівської культури¹⁸.

Поселення типу Букріївка-2 відрізняються від селищ з переважанням кружальної черняхівської кераміки ще й принципами будівництва житла. Дотепер на них досліджено 15 жител (Каменево-2 — будівлі 1, 2, 6, 7; Рідний Край-3 — житла 1, 2; Букріївка-2 — будівлі 2, «східна», 3, 8, 9; Тазово — будівля 4; Піщане — житла 1, 2, 4; Цепляєво-2 — будівля 2)¹⁹. Всі споруди являють собою квадратні чи прямокутні напівземлянки, заглиблені у материк на 0,1—1,0 м, з довжиною котловану від 2,65 до 5,5 м (найчастіше — близько 4 м). У п'яти випадках по периметру котлованів простежувались регулярно розташовані ями від стовпів, у чотирьох житлах — сліди встановлення стовпів; у шести спорудах стовпові ями вздовж стін не зафіксовано (рис. 2). Застосування обмазки відзначено лише в трьох випадках (Букріївка-2 — будівля 3; Рідний Край-3 — житло 2; Цепляєво-2 — будівля 2). Плями обмазки виявлено як на рівні краю котлованів, так і трохи вище. При спорудженні стін, таким чином, переважно використовувалась зрубна конструкція (дерево закладалося між стовпами-підпорами каркасу), а також якийсь не зовсім зрозумілий прийом, коли окремо розташовані стовпи застосовувались як опори. Зрідка стіни жител зверху обмазувалися глиною, однак ця традиція не дуже поширена.

Стріхи жител підпирались стовпами (одним чи кількома), розташованими у центрі будинків (зафіксовані у дев'яти випадках). Відомі також споруди і без центральних стовпів.

У 8 житлах виявлено по одному відкритому вогнищу. Його ознака, як правило, — вигоріла долівка по центру будівлі. У трьох випадках (Рідний Край-3 — житла 1 та 2; Тазово — будівля 4) зафіксовано слі-

¹⁶ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых вв. н. э. — М., 1975. — С. 74, 75.

¹⁷ Сымонович Э. А. Северная граница памятников черняховской культуры // МИА. — 1964. — № 116. — С. 37.

¹⁸ Терпиловский Р. В. Киевская культура // Этнокультурная карта территории УССР в I тыс. н. э. — К., 1985. — С. 53.

¹⁹ Сымонович Э. А. Отчет о работах Курской экспедиции ИА АН СССР в 1978 г. // НА ИА АН СССР. — Р-1. — № 9651. — С. 21—26, 49—64; Буйнов Ю. В. Отчет о раскопках на территории Харьковской обл. в 1984 г. // НА ИА АН УССР. — 1984/173. — С. 8—11; Сымонович Э. А. Отчет о работе Курской новоостроевской экспедиции ИА АН СССР в 1979 г. // ОПИ ИА АН СССР. — № 103. — С. 22—26; Сымонович Э. А. Раннесредневековое поселение Тазово под Курском // СА. — 1986. — № 4. — С. 186—188; Горюнов Е. А. Славянское поселение середины I тыс. н. э. у с. Печаное Белгородской обл. // КСИА АН СССР. — 1982. — № 171. — С. 62—64; Горюнов Е. А. Отчет о работе Левобережной археологической экспедиции ЛОИА АН СССР в 1979 г. // НА ИА АН СССР. — Р-1. — № 7561. — С. 9, 10.

Круглі або близькі до овальних заглиблені у материк споруди з великою кількістю внутрішніх господарських ям, ніш, материкових полиць (так звані будинки типу Букріївки) ми не вважаємо житлами, хоч в них і зустрічаються рештки вогнищ. Такі споруди не мали вільного місця, де могли б постійно жити люди. Скоріше вони правили об'єктами господарського призначення.

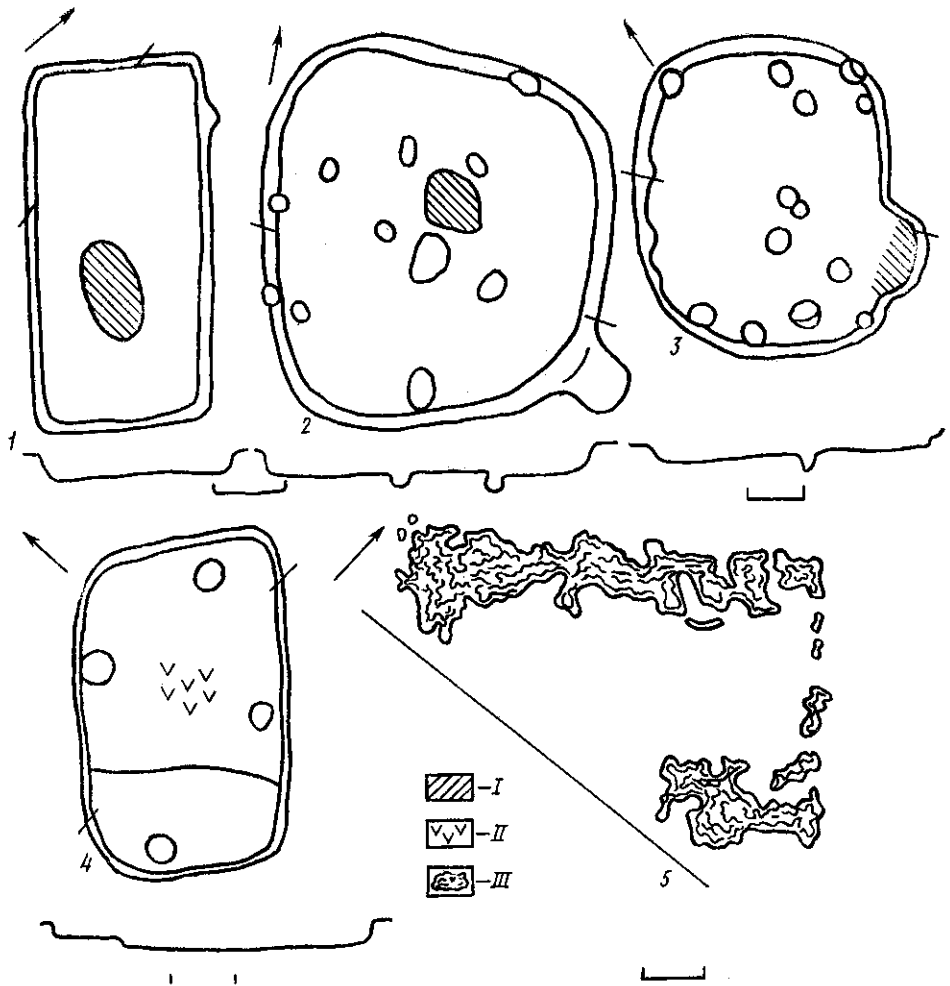

Рис. 2. Житла з пам'яток III–V ст. вододілу Дніпра та Дону: 1–4 – напівземлянки, 5 – наземне житло (1 – Букріївка-2, будівля 8; 2 – Каменево-2, будівля 2; 3 – Букріївка-2, будівля 3; 4 – Снагость-2, будівля 3; 5 – Вознесенський-1, будівля 1). Умовні знаки: I – вогнище, II – вугілля, III – розвал глиняної обмазки.

ди двох вогнищ, які розташовані у протилежних кінцях по осі прямокутного житла. У двох випадках простежено печі-каміни, врізані в одну із стін (Букріївка-2 – будівля 3; Цепляєво-2 – будівля 2). Подібні печі відомі також в деяких господарчих спорудах селища Букріївка-2.

Напівземлянки з довжиною стіни близько 4 м зрубної чи стовпової конструкції з відкритим вогнищем та стовпами-підпорами для даху у пізньоримський час були основним типом жител київської культури²⁰.

Подібні будівлі досліджено також на поселеннях Снагость-2 (житло 3; рис. 2, 4)²¹ та Войтенки. Однак на багатьох поселеннях, де переважає черняхівська кружальна кераміка, відзначено розвали наземних глинобитних споруд зі стінами каркасно-плетеної конструкції. Щоправда, погана збереженість не дає змоги встановити точні їх розміри. Рештки подібних будинків зафіксовано на поселеннях Снагость-2 (будівля 4), Колосовка, Гочево-4 (розкопки Г. А. Романової), Вознесенський-1 (рис. 2, 5), Хохлово-2 (будинки 1, 2; розкопки А. В. Кропоткі-

²⁰ Терпиловский Р. В. Киевская культура. — С. 53.

²¹ Сымонович Э. А. Отчет Черняховской экспедиции ИА АН СССР о работах в Курской области (раскопки поселений Снагость-1 и 2 в 1977 г.) // НА ИА АН СССР. — Р. 1. — № 6851. — С. 10, 11.

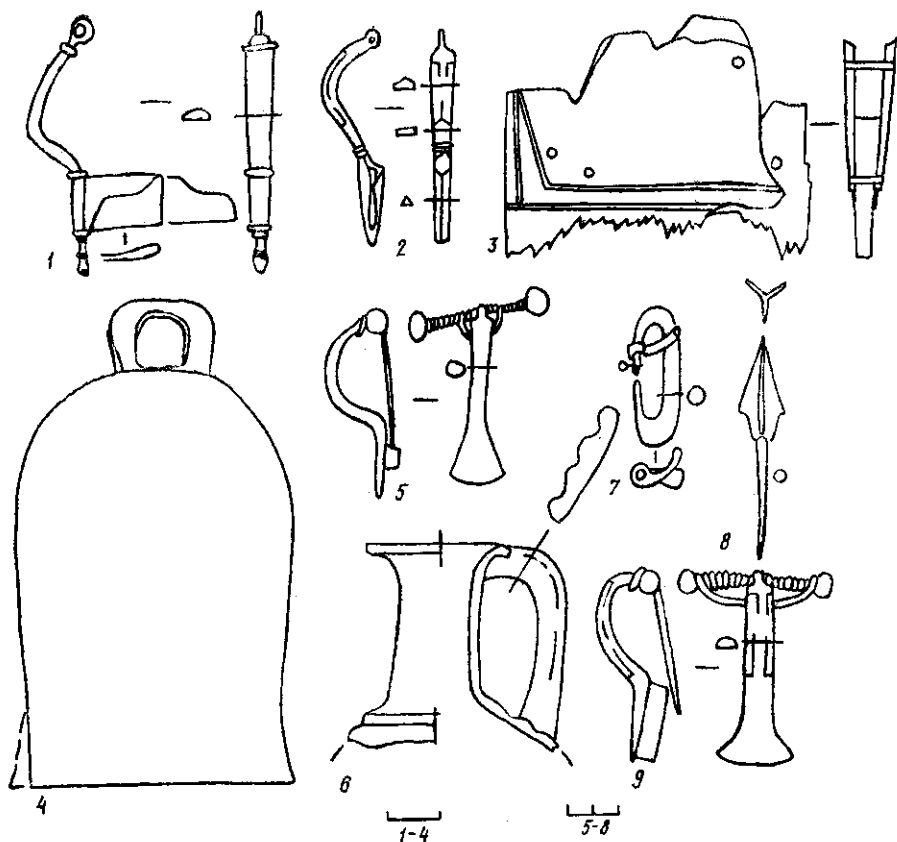

Рис. 3. Датовані речі з поселень типу Букрїївка-2 — Каменево-2: 1 — Букрїївка-2, будівля 8; 2 — Букрїївка-2, шар; 3 — Тазово, будівля 4; 4 — Тазово, шар; 5 — Каменево-2, будівля 2; 6 — Каменево-2, яма 65; 7, 9 — Каменево-2, будівля 7; 8 — Піщане, житло 1 (1, 2, 4 — бронза, 3 — кістка, 5, 7-9 — залізо, 6 — скло).

на), Викнено, Муром-6 (Веселе), Нова Покровка²². У тих випадках, коли контури наземних жител простежуються чіткіше (Хохлово-2, Вознесенський-1 та ін.), можна встановити, що площа їх приблизно 30—40 м². В них виявлено круглі у плані вогнища, що мають вигляд вимазаної глинової площадки і споруджені на субструкції із кераміки. Діаметр вогнищ 0,9—1,2 м (Хохлово-2, будівля 2). Глинобитні житла каркасно-плетеної конструкції були найпоширенішим типом черняхівських будівель лісостепової смуги²³.

Одним з основних аргументів Е. О. Симоновича на користь єдиної лінії розвитку пам'яток черняхівського періоду Курської області була теза про більш пізню дату поселень Букрїївка-2, Тазово та Каменево-2 порівняно з пам'ятками типу Снагость. Розглянемо відносно вузько датовані речі, знайдені там, де переважала ліпна кераміка (за матеріалами розкопок). Найранішими фібулами з відомих на теперішній час є двочленні з високими приймачами (рис. 3, 1) групи 18 серії 3 варіанта а за А. К. Амброзом²⁴. Їх знайдено всього 3 екземпляри (Букрїївка-2,

²² Там же. — С. 10—14; Симонович Е. О. Північно-східне пограниччя пам'яток черняхівської культури // Археологія.— 1983.— Вип. 44.— С. 79; Горюнова В. М. Отчет ... за 1982 г.— С. 4; Обломский А. М. Отчет ... за 1986 г.— С. 21—25; Буйнов Ю. В. Отчет ... 1983 г.— С. 6; Буйнов Ю. В. Отчет ... 1984 г.— С. 14; Дяченко О. Г. Пам'ятки черняхівської культури в басейні Сіверського Дінця // Археологія.— 1980.— Вип. 5.— С. 72; Кухаренко Ю. В. Ново-Покровський могильник і поселення // Археологія.— 1952.— Т. VI.

²³ Баран В. Д. Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу).— К., 1981.— С. 54.— Табл. 1.

²⁴ Амброс А. К. Фибулы юга Европейской части СССР // САИ.— 1966.— Вип. Д1—30.— С. 73.

будівля 8, заповнення; Гочево-3, культурний шар (розкопки О. О. Щеглової); Рідний Край-3, житло 1, долівка)²⁵. А. К. Амброз датує аналогічні фібули III, а, можливо, початком IV ст.²⁶ Є. Л. Гороховський відносить основний період їх поширення до ранньої фази черняхівської культури (2-а — 3-а чверть III ст. н. е.)²⁷, хоча й зазначає, що вони могли існувати до кінця століття. На долівці житла 1 с. Рідний Край-3, крім фібули, знайдено невеликий залізний ключ з петлеподібною голівкою та розміщеною перпендикулярно до корпусу масивною борідкою²⁸. Подібні ключі походять з некрополя Неаполя Скіфського²⁹ та могильників римського часу Південно-Західного Криму (Бельбек-III, Бельбек-IV, Скалисте-III)³⁰. На жаль, хронологія античних ключів не опрацьована. Попередньо дослідники датують ділянку могильника Бельбек-IV, де розміщені поховання з ключами, аналогічними знайденому у Рідному Краї-3 — I — першою половиною III ст.³¹, могильник Бельбек-III—II — першою половиною III ст.³², Скалисте-III—II — початком III ст.³³ Примірник з Рідного Краю, певно, один з найпізніших у цій серії ключів. З поселення походять також уламки світлоглиняних амфор. У заповненні житла 1 знайдено амфору ручку, яку за формою перетину можна однаково віднести до типів С та Д, а в житлі 2 — два уламки ніжко типів Д та F. Амфори типу Д датуються переважно першою половиною III ст., типу F — кінцем III—IV ст.³⁴

Порівнюючи періоди побутування датованих речей, можна зробити висновок, що поселення Рідний Край-3 існувало в межах, близьких до середини — другої половини III ст.

Близьким до фібул з високими приймачами часом датується бронзовий дзвіночок («ботало») з с. Тазово (рис. 3, 4). Дзвіночки подібної форми застосовувалися ще в елліністичний час³⁵. У римський період аналогічні дзвіночки відомі в датованих комплексах на території Східної Пруссії. В. Новаковський відносить їх до третьої хронологічної групи римських імпортів західнобалтійського культурного кола і датує стадією C1a — початком C1в³⁶.

Найпізніші серед датованих речей, знайдених на поселеннях типу Букрїївка-2 — Каменево-2, є наконечник стріли з Піщаного (рис. 3, 8) та дві залізні фібули з Каменево-2 (рис. 3, 5, 9)³⁷. Наконечник стріли походить з заповнення житла 1. За класифікацією І. П. Засецької такі стріли належать до типу 3 варіанта в. У степах Східної Європи вони з'явилися наприкінці IV ст. й існували досить довго: відомі навіть у пам'ятках VI—VII ст.³⁸ Оскільки на поселенні Піщане знайдено

²⁵ Симонович Э. А. Черняховская культура ... — Рис. 5, 6; Буйнов Ю. В. Отчет ... 1984 г. — Табл. XIX, 3.

²⁶ Амброз А. К. Фібулы юга ... — С. 73.

²⁷ Гороховский Е. Л. Ранний этап черняховской культуры (к проблеме хронологической дефиниции) // *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*. — Lublin, 1987. — S. 62, 63.

²⁸ Буйнов Ю. В. Отчет ... 1984 г. — Табл. XIX, 2.

²⁹ Симонович Э. А. Население столицы позднескифского государства. — Киев, 1983. — Табл. XXIV, 1, 2, 6.

³⁰ Гущина И. И. Население сарматского времени в долине р. Бельбек в Крыму // *АИЮВЕ*. — М., 1974. — Рис. VII, 8; Гущина И. И. О локальных особенностях культуры населения Бельбекской долины Крыма в первые вв. н. э. // *АИЮВЕ*. — М., 1982. — Вып. 2. — Рис. 2, 4; 3, 45, 56; Богданова Н. А., Гущина И. И., Лобода И. И. Могильник Скалистое-III в Юго-Западном Крыму // *СА*. — 1976. — № 4. — Рис. 2, 24.

³¹ Гущина И. И. О локальных особенностях ... — С. 26.

³² Гущина И. И. Население ... — С. 44.

³³ Богданова Н. А., Гущина И. И., Лобода И. И. Могильник ... — С. 147.

³⁴ Шелов Д. Б. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых вв. н. э. // *КСИА АН УССР*. — 1978. — № 156. — С. 19.

³⁵ Кругликова И. Т. Дильберджин. — М., 1986. — С. 24—26. — Рис. 23, 13.

³⁶ Nowakowski W. Rzymskie importy przemysłowe na terytorium zachodniobałtyjskiego kręgu Kulturowego // *Archeologia*. — 1983. — N XXXIV. — S. 87, 97, 98. — Rys. 10. — Табл. III, 8.

³⁷ Горюнов Е. А. Славянское поселение ... — С. 63. — Рис. 2, 20; Симонович Э. А. Черняховская культура ... — Рис. 5, 1, 2.

³⁸ Засецкая И. П. Классификация наконечников стрел гуннской эпохи (кон. IV—V вв. н. э.) // *История и культура сарматов*. — Саратов, 1983. — С. 75, 83. — Рис. 3.

фрагменти кружального черняхівського посуду (у тому числі в заповненні житла 1)³⁹, то наконечник стріли, що походить звідси, ледве чи можна датувати пізніше середини V ст.

Фібули з Каменево-2, знайдені у заповненні споруд 2 та 7, однотипові. Характеризуються довгими пружинами з нижніми тятивами, дугоподібно зігнутими спинками, сильно розширеними, округлими ніжками. Приймачі фібули — суцільні, осі пружин завершуються кульками. На спинці примірника з будівлі 7 помітні фасетки (рис. 3, 9). Е. О. Симонович вказує на прибалтійське походження цих фібул⁴⁰. Хронологія їх, на жаль, розроблена недостатньо. В Естонії та Литві вони датуються досить широко: у межах V—VI ст.⁴¹ У Каменево-2 в заповненнях обох будинків разом з фібулами знайдено черняхівську гончарну кераміку⁴², а в житлі 7, крім того подовжено-овальну пряжку (рис. 3, 7). Аналогічні пряжки М. Б. Щукін, посилаючись на середньоевропейські праці з хронології, датує пізнім періодом ступеню С2 — початком ступеню Д⁴³, тобто приблизно IV — початком V ст. Враховуючи супутні знахідки, фібули з Каменево-2 слід датувати у межах початку — середини V ст.

З тієї ж пам'ятки походить верхня частина бутля з прозорого жовтувато-зеленого скла (рис. 3, 6). За формою горла та ручки він близький до форми 126 К. Айсінгс. Такі бутлі зустрічаються переважно наприкінці III—IV ст., а також у більш пізніх комплексах, аж до VI ст.⁴⁴

Інші датовані речі мають черняхівське походження. Це прогнута підв'язна фібула другого варіанта з Букріївки-2 (рис. 3, 2), кістяний гребінь з Тазово (рис. 3, 3). За системами відносної хронології черняхівської культури М. Б. Щукіна та Є. Л. Гороховського вони існували в різні періоди від кінця III до першої половини V ст. Речі, знайдені на пам'ятках типу Букріївка свідчать про те, що поселення, де переважає ліпний посуд, повністю синхронні черняхівській культурі; тут трапляються вироби, що діагностують ранню фазу цієї культури (фібули з високими трапецієподібними приймачами, фрагмент амфори типу Д), а також такі, що їх можна віднести до V ст. (фібули з Каменево-2, стріла з Піщаного). Взагалі, пам'ятки типу Букріївки-Каменево можна датувати, починаючи з середини III ст. (не відкидаючи можливості й ранішої появи) до середини V ст.

Хронологія пам'яток типу Снагость визначається за трьома групами речей: амфорним матеріалом, фрагментами скляних келихів та металевими прикрасами. Найбільша колекція уламків світлоглиняних амфор (31 фрагмент) походить з поселення Хохлово-2 (розкопки А. В. Кропоткіна 1985—1987 рр.). Фрагменти (вінця, ручки, ніжки) відносяться головним чином до типу F (кінець III—IV ст.), поодинокі — типу E (IV—V ст.)⁴⁵. Уламки амфор типу F знайдено також на поселеннях Снагость-2, Комарівка, Веселе, Войтенки-1⁴⁶. Фрагменти скляних посудин датуються за працею Г. Рау. Усі значні уламки походять з поселення Хохлово-2. Три з них належали келихам з шліфованими овалами світлозеленого та безбарвного скла (рис. 4, 7—9), на одному безбарвному прозорому уламку чітко помітна орнаментация у вигляді шліфованих шестикутників (рис. 4, 10). Келихи з овалами існували у

³⁹ Горюнов Е. А. Славянское поселение ... — С. 63.

⁴⁰ Симонович Э. А. Черняховская культура ... — С. 99.

⁴¹ Шмидехельм М. Х. Археологические памятники периода разложения родового строя на северо-востоке Эстонии. — Таллинн, 1955. — С. 133. — Рис. 32, 5; Lietuvos archeologijos bruožai. — Vilnius, 1961. — 233, 234, Pav.; Lietuvos TSR archeologijos atlasas. — Vilnius, 1978. — Т. IV. — С. 146.

⁴² Симонович Э. А. Отчет ... 1978 г. — Табл. X, 11, 15; XXIX, 11.

⁴³ Щукін М. Б., Щербакова Т. А. К хронологии могильника Данчены // Рафалович И. А. Данчены. Могильник черняховской культуры III—IV вв. — Кишинев, 1986. — С. 189.

⁴⁴ Isings C. Roman glass from dated finds. — Djakarta, 1957. — P. 156.

⁴⁵ Шелов Д. Б. Узкогорлые светлоглиняные амфоры ... — С. 19.

⁴⁶ Про знахідки світлоглиняних амфор див. у статті: Кропоткин А. В., Кропоткин В. В. Северная граница распространения амфор римского времени в Восточной Европе // Могильники черняховской культуры. — М., 1988. — С. 168—184.

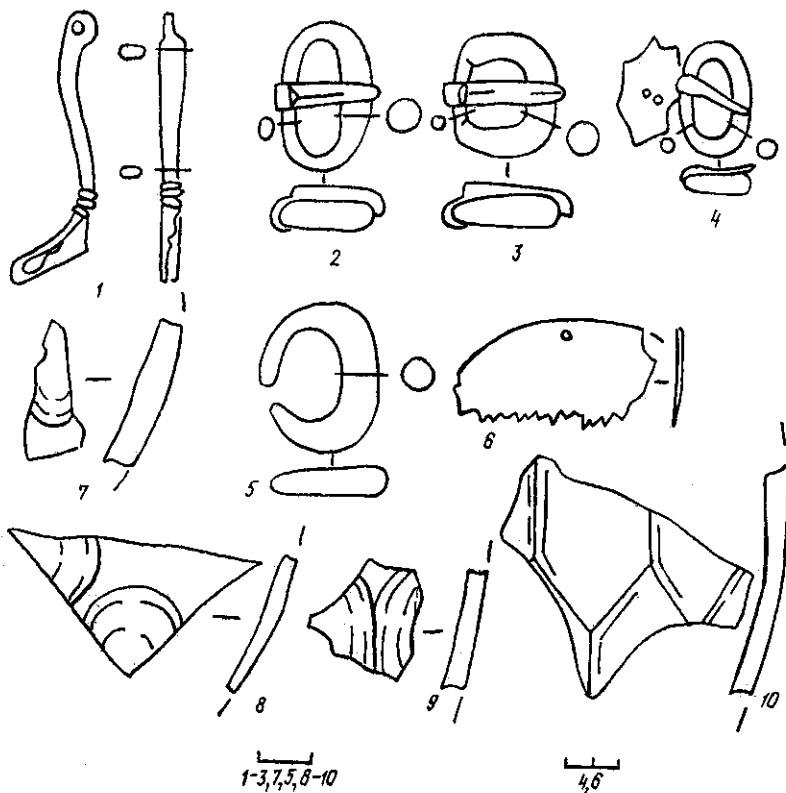

Рис. 4. Датовані речі з поселень типу Снагость-2 — Хохлово-2: 1—3, 7—10 — Хохлово-2, підйомний матеріал; 4 — Колосовка, яма 2; 5 — Хохлово-2, будівля 2; 6 — Снагость-2, шар (1—3 — бронза, 4—6 — залізо, 7—10 — скло).

межах ступеня С3 — Д (з можливим звуженням дати до 325—375 р.)⁴⁷. Уламок келиха з шестикутниками, певно, слід віднести до посудин типу Гаврилівка (поховання 5)⁴⁸ або Тиргшор (поховання 179)⁴⁹ і датувати їх у межах ступеня Д — кінцем IV — початком V ст.

Нечисленні вироби з металу представлені такими знахідками.

1. Прогнута двочленна фібула з підв'язною ніжкою — А. К. Амброз, група 16, підгрупа II, серія I, варіант 2 (Хохлово-2, підйомний матеріал: рис. 4, 1). За періодизацією могильника Данчени фібули другого варіанта зустрічаються у комплексах фаз Па та Пв. Сумарно М. Б. Щукін датує їх останньою третьою частиною III — серединою IV ст.⁵⁰ Дещо вужче датування пропонує Є. Л. Гороховський (друга фаза черняхівської культури, 270—300-ті рр.)⁵¹.

2. Бубликоподібні бронзові пряжки з хоботкоподібними язичками (Хохлово-2, підйомний матеріал, 2 екземпляри: рис. 4, 2, 3). М. Б. Щукін зазначає, що за середньоевропейською шкалою відносної хронології вони датуються серединою IV — серединою V ст. і діагностують ступінь Д. У Данчанах пряжки цієї групи з'являються раніше, принаймні у першій половині IV ст., бо відомі уже з поховань фази Пв могильника⁵². Є. Л. Гороховський датує бубликоподібні пряжки другою

⁴⁷ Rau G. Körpergräber mit Glasbeigaben // Acta praehistorica et archaeologica.— Berlin, 1972.— N 3.— S. 109—214.

⁴⁸ Сьмонович Э. А. Памятники черняховской культуры степного Поднепровья // СА.— 1955.— № XXIV.— С. 307; Сьмонович Э. А. Стеклянная посуда середины I тыс. н. э. // КСИИМК.— 1957.— № 69.— С. 24.

⁴⁹ Diaconi Gh. Tirgşor. Necropola din secolele III—IV e. n.— Bucureşti, 1965.— Tabl. 109, 110.

⁵⁰ Щукін М. Б., Щербакова Т. А. К хронологии ... — С. 206, 210, 211.— Рис. 6.

⁵¹ Гороховский Е. Л. Ранний этап ... — С. 64.

⁵² Щукін М. Б., Щербакова Т. А. Указ. соч.— С. 189, 190.— Рис. 6.

третиною IV — початком V ст. (сумарно)⁵³. В обох випадках йдеться про хронологію всієї групи бубликоподібних пряжок взагалі без врахування їх типологічного розвитку. Датування бронзових пряжок з Хохлово можна було б звузити за шкалою А. І. Айбабіна, розробленою для могильників Криму пізньоримського часу. Пряжки з Хохлово за формою язичка наближаються до другого варіанта пряжок за його типологією. У Криму вони датуються першою половиною IV ст.⁵⁴

3. Залізні пряжки з округло-овальною потовщеною спереду рамою з Хохлово-2 та Колосовки (рис. 4, 4, 5). На думку Є. Л. Гороховсько-го, вони поширювалися у III—IV ст.⁵⁵

4. Уламок залізного гребеня з напівкруглою спинкою із отвором (Снагость-2, ділянка III, квадрат IV, поблизу будівлі 3: рис. 4, 6). Подібні гребені знайдено на поселеннях та у могильниках с. Єрківці, Журівка Вільшанська, Кабуске Веке, Кринички, Лелесівка, Нові Безрадичі, Писарівка, Ягнятин⁵⁶, Башмачка, Думанів. Виріб із Снагості близький за формою до гребеня з Писарівки. Хронологія залізних гребенів на території Східної Європи спеціально не розроблена. Датуються у межах III—IV ст.

Аналіз датованих речей з поселень типу Снагость-2 свідчить про те, що цей масив пам'яток існував наприкінці III — на початку V ст. (у широких хронологічних межах), тобто у цілому він синхронний пам'яткам типу Букріївка. Слід відзначити, що на поселеннях з переважанням гончарної кераміки поки що не знайдено речей, які б діагностували ранню фазу черняхівської культури, тобто за сучасними даними пам'ятки кола Снагость з'являються тоді, коли селища типу Букріївка-2 вже існували.

Для римського часу важливим етнокультурним показником вважається ліпна кераміка. Спробуємо порівняти набір форм посуду поселень типу Букріївка-2 та кола Снагость. Перед тим зробимо кілька зауважень методичного характеру.

1. Оскільки серії ліпного посуду на пам'ятках кола Снагость нечисленні, розрахунки пропорцій горщиків, а також процентного співвідношення форм у комплексах були б суб'єктивні. Тому ми їх не використовуємо. Такі дослідження — справа майбутнього, можлива лише при подальшому накопиченні матеріалу.

2. В основу класифікації (таблиця) покладена типологія ліпних пізньозарубинецьких горщиків. Вона ґрунтується на описанні профілю посудини, розчленованого з цією метою на кілька ділянок (рис. 5). Детально принципи класифікації викладені А. М. Обломським та Р. В. Терпиловським⁵⁷ і, де це можливо, нами збережені прийняті за цією класифікацією визначення кінцевих типологічних розрядів.

3. Оскільки порівнюються посудини з двох переважно синхронних за періодом свого існування типів пам'яток, ми не враховуємо внутрішніх хронологічних змін наборів форм кожного з них, хоча вони досить значні, принаймні, для поселень типу Букріївка. На відносно пізніх пам'ятках (Каменево-2 та Піщане) переважають слабoproфільовані посудини (типу I з обох різновидностей), які так само як і горщики типу I 4 починають наближатися за своїми пропорціями до форм останньої фази київської культури Подесення (за термінологією Р. В. Терпиловського) або до «ранньокочинських» (за термінологією Є. О. Горюнова та Е. О. Симоновича). Однак періодизація пам'яток типу Букріївка є об'єктом окремої праці.

⁵³ Гороховский Е. Л. Хронология пряжек черняховской культуры // Тезисы докладов симпозиума «Позднейшие судьбы черняховской культуры». — Каменец-Подольский, 1984. — С. 14—16.

⁵⁴ Айбабин А. И. Проблемы хронологии могильников Крыма позднеимского периода // СА. — 1984. — № 1. — С. 111, 117.

⁵⁵ Гороховский Е. Л. Хронология ... — С. 15.

⁵⁶ Симонович Э. А. Железные гребешки с поселений черняховской культуры // Славяне и Русь. — М., 1968. — С. 173—179.

⁵⁷ Обломский А. М., Терпиловский Р. В. Среднее Поднепровье и Днепровское Левобережье в первые вв. н. э. — М., 1990.

Таблиця. Класифікація форм горщиків

Ознаки. Клас	Тип	Варіант	Різновидність
I. Перегин «г» округлий	1. Ділянка «в» — опукла, «д» — пряма чи злегка опукла	а) ділянка «а» — зігнута, відхилена назовні, перегин «б» — плавний б) ділянка «а» — пряма, вертикальна, перегин «б» — плавний в) ділянка «а» — пряма, відхилена назовні, перегин «б» — плавний г) ділянка «а» — пряма, відігнута, перегин «б» — різкий д) ділянка «а» — пряма, ввігнута, з бордюроподібним завершенням, перегин «б» — плавний	
	3. Ділянка «в» — не-виразної форми, «д» — пряма		а) діаметр менший або дорівнює діаметру перегину «г» г) діаметр вінець більший за діаметр перегину «г»
	4. Ділянка «а» — відсутня, «д» — пряма чи опукла	а) ділянка «в» — опукла, ввігнута б) ділянка «в» — опукла, у верхній частині є добре виражена закраїна в) ділянка «в» — пряма, вертикальна	
	II. Перегин «г» має форму заглаженого ребра	1. Ділянка «а» — зігнута, відхилена назовні, перегин «б» плавний, ділянка «в» — вігнута, ділянка «д» — пряма чи злегка вігнута. 2. Перегин «б» — плавний, ділянка «в» — пряма, «д» — пряма чи злегка вігнута. 5. Ділянка «а» — відсутня, «в» та «д» — прямі	а) ділянка «а» — зігнута, розхилена назовні

4. У класифікації враховані: з поселень типу Букрїївка-2—Каменево-2 — близько 200 форм (включаючи уламки дисків та конічних мисок), збереженість яких дає змогу встановити належність їх до якогось конкретного кінцевого типологічного розряду;

з пам'яток кола Снагость — близько 40 форм. При реконструкції набору посуду перших опорними стали матеріали: Букрїївка-2, Каменево-2, Тазово, Піщане, Рідний Край-3, Феськи-3. Комплекс ліпних форм пам'яток з переважанням гончарної кераміки відновлений за ма-

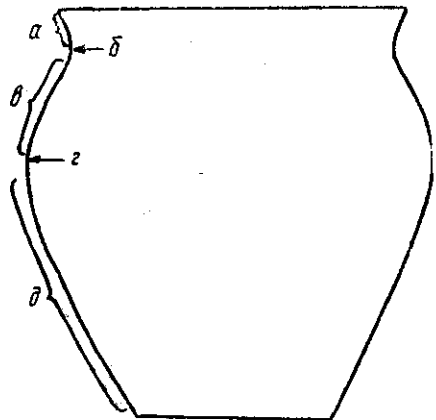

Рис. 5 Схема поділу посудини на ділянки для описання форми.

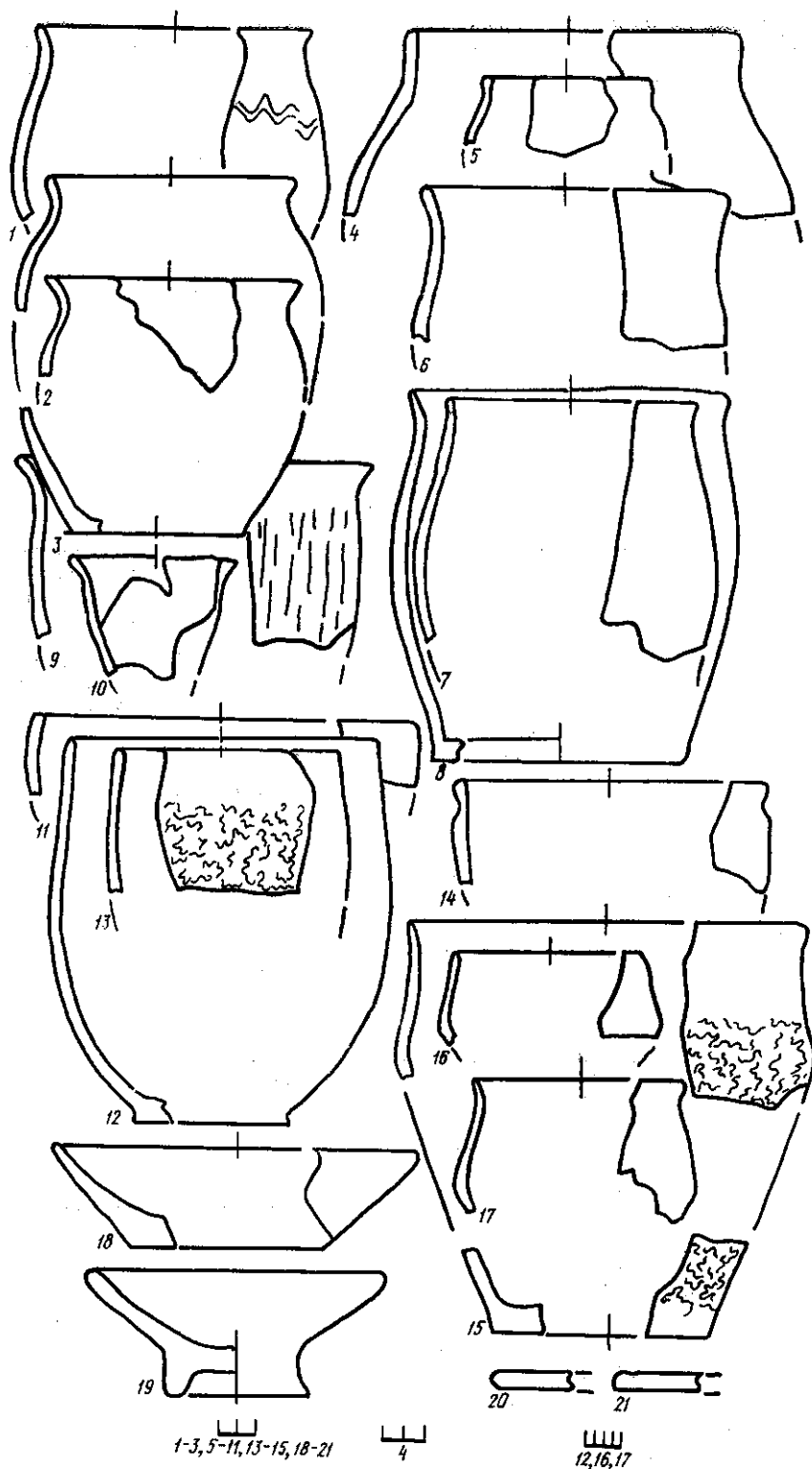

Рис. 6. Ліпний посуд з пам'яток типу Букрієка-2 — Каменево-2; 1—3 — тип 1, 1, варіант а; 4, 5 — тип 1, 1, варіант б; 6—8 — тип 1, 3, різновидність а; 9, 10 — тип 1, 3, різновидність б; 11—13 — тип 1, 4, варіант а; 14 — тип 1, 4, варіант б; 15 — тип 11, 1; 16 — тип 11, 6; 17 — тип 11, 2, варіант а; 18, 19 — конічні миски; 20, 21 — диски (1, 11, 13 — Букрієка-2, будівля 1; 2, 5, 7 — Каменево-2, яма 79; 3, 14, 20, 21 — Тазово, культурний шар; 4 — Воробіювка-2, вогнище; 6, 18, 19 — Букрієка-2, будівля 8; 8 — Каменево-2, будівля 1; 9 — Букрієка-2, будівля 3; 10 — Каменево-2, яма 52; 12 — Каменево-2, яма 80; 15 — Букрієка-2, культурний шар; 16 — Каменево-2, будівля 4; 17 — Букрієка-2, будівля 9).

теріалами з поселень Хохлово-2, Снагость-2, Колосовка та Замощанська дюна.

Комплексе пам'яток типу Букріївка складається з округлобоких та ребристих горщиків (рис. 6), при цьому чисельно переважають округлобокі. Серед них найпоширеніші форми типу I 1 варіанта а (рис. 6, 1—3), друге місце за кількістю належить тюльпаноподібним посудинам типу 1, 3 різновидності б (рис. 6, 9, 10). Горщики, що мають слабо виражений профіль типу I 3 різновидності а (рис. 6, 6—8) та обидва варіанти банкоподібних посудин (типу I 4: рис. 6, 11—14) — досить нечисленні (за винятком вже згадуваних пізніх поселень). З ребристих форм переважають горщики з відхиленими назовні гнутими вінцями II 1 і II 2 варіанта а (рис. 6, 15, 17). Посудини типу II 5 (рис. 6, 16) — поодинокі. Набір доповнюють конічні миски-накривки двох типів: з плоским дном (рис. 6, 18) та з порожнистою ніжкою (рис. 6, 19), а також плоскі чи зі слабо відігнутим бортиком диски (рис. 6, 20, 21). Останні зустрічаються рідко, а на деяких селищах (Букріївка-2, Рідний Край-3) їх не виявлено зовсім.

Поверхня більшості горщиків має сліди загладжування пальцями чи тріскою. Зрідка зустрічаються уламки спеціально ошершавлених посудин. Вінця однієї з них залощені (рис. 6, 15). Ліпна лисківана кераміка в цілому для пам'яток типу Букріївка не характерна. На селищах Букріївка-2, Цепляєво-2, Рідний Край-3, Каменево-2 знайдені лише окремі уламки мисок пізньозарубинецького типу. Переважна більшість горщиків не орнаментована, як виняток, вінця деяких посудин декоровані насічками або пальцевими відбитками.

Зразки ліпних посудин з пам'яток типу Снагость наведені на рис. 7. Всі вони округлобокі, абсолютна більшість представлена формами типу I 1 варіанта а (рис. 7, 1—4), рідше зустрічаються посудини такого

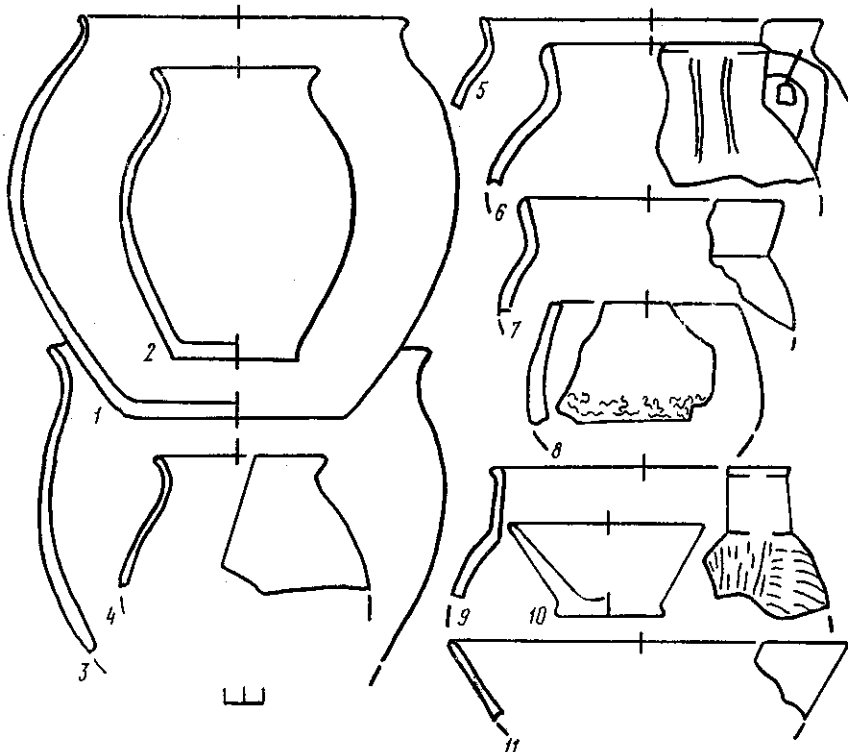

Рис. 7. Ліпний посуд пам'яток типу Снагость-2 — Хохлово-2: 1—4 — тип I 1, 1, варіант а; 5, 6 — тип I 1, 1, варіант в; 7 — тип I 1, 1, варіант г; 8 — тип I 1, 4, варіант а; 9 — тип I 1, 1, варіант д; 10, 11 — конічні миски (1 — Замощанська дюна, «поховання 3»; 2 — Колосовка, вогнище 1; 3 — Колосовка, культурний шар; 4 — Хохлово-2, вогнище 2; 5, 9 — Хохлово-2, культурний шар; 6, 7, 11 — Снагость-2, культурний шар; 8 — Дубове-1, підйомний матеріал; 10 — Колосовка, яма 3).

самого типу, але з прямими відхиленими назовні вінцями (варіанти *в* та *г*: рис. 7, 5—7). Інші форми (типу I 1 варіанта *д*: рис. 7, 9 та типу I 4: рис. 7, 8) — поодинокі. У комплекс ліпного посуду входять конічні миски з плоским дном (рис. 7, 10), зрідка споряджені ручками. Колінчасту ручку виявлено також на уламку одного з горщиків поселення Снагость-2 (рис. 7, 6). Всі посудини неорнаментовані, поверхня в них добре заглажена, як виняток, зустрічаються уламки хруповатих горщиків (рис. 7, 8).

За формою горщики з пам'яток типу Букрїївка та Снагость безсумнівно схожі. Фактично, збігаються форми округлобоких посудин типу I 1 варіанта *а* та типу I 4. Спільними для обох комплексів є також конічні миски та звичай спеціально ошершавлювати поверхню деяких горщиків. Проте набори посуду в цілому різняться. Більшість форм горщиків (як круглобоких, так і ребристих) типу Букрїївка не має аналогій на поселеннях типу Снагость, в той самий час для останніх характерні посудини з прямими розхиленими назовні вінцями (типу I 1 варіанти *в* та *г*).

Таким чином, в районі вододілу Дніпра та Дону в другій половині III — першій половині V ст. існували два масиви пам'яток (типу Букрїївка та Снагость), які хоч частково і розташовані смугами, однак належать в цілому до різних територій. Поселення обох типів в основному синхронні, хоча існування пам'яток типу Букрїївка більш тривале за часом. Незважаючи на схожість, вони різняться за топографією селищ, традицією житлобудування, формами ліпного посуду. Всі ці спостереження наводять до висновку, що пам'ятки двох виділених масивів належать до різних археологічних культур. Переважання на поселеннях гончарного черняхівського посуду можна розглядати не як хронологічний, а як етнокультурний показник. На підставі аналогій видно, що поселення типу Снагость відносяться до черняхівської культури. Населення, яке на них проживало, ймовірно залишило досліджені на території Харківської області типові черняхівські могильники (Павлюківка, Рідний Край-1 та Соколово). Матеріали пам'яток типу Букрїївка можна порівняти зі старожитностями київської культури, хоч набір ліпного посуду у перших — досить специфічний. Він має певні аналогії зі старожитностями верхів'їв Дністра і Західного Бугу. Відзначимо також, що конічні пряслиця з вдавненою основою (Рідний Край-3) також подібні до виробів з поселень Бовшів, Дем'янів тощо⁵⁸.

Вважаємо за доцільне окреслити коло проблем з етнічних процесів III—V ст., які потребують подальшого дослідження на сході Дніпровського Лівобережжя та в басейні Сіверського Дінця.

По-перше, слід пояснити відзначену Е. О. Симоновичем схожість пам'яток обох культурних груп, яка виявляється у збігу деяких форм ліпного посуду, типів вогнищ (печей-камінів та виносних черенів вогнищ черняхівського типу), окремих деталей конструкції споруд, наборів прикрас. Чи можна пояснити цю схожість тільки сусідськими контактами, чи вона є наслідком часткового змішування населення у прикордонній зоні? Можливо також, що деякі загальні форми ліпного посуду та принципи декорування горщиків виникли як результат конвергентного розвитку традицій кожного з культурних масивів.

По-друге, необхідно проаналізувати походження як черняхівських, так і київських пам'яток регіону, встановити, з якою конкретно групою черняхівського населення пов'язані пам'ятки типу Снагость? Яка доля місцевих пізньозарубинецьких традицій у формуванні старожитностей типу Букрїївка? Цілком ймовірно, що у генезисі останніх брали участь й інші групи населення, які переселилися з території Верхнього Подністров'я.

По-третє, дуже важливою вважається проблема ролі населення вододілу Дніпра та Дону у формуванні ранньосередньовічних культур

⁵⁸ Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу.— К., 1981.— С. 75—85, 102.

цієї території, яка у V—VIII ст. поділена приблизно навпіл між пам'ятками колочинського та пеньківського типів. Чи є «протоколочинські» форми Каменево-2 результатом розвитку місцевої керамічної традиції, чи вони виникли під впливом сусіднього населення київської культури Подесення? Чи був можливий такий вплив на всій території вододілу, чи тільки у північній її частині? З населенням якої конкретно культурної групи можна зв'язати появу місцевих пеньківських пам'яток.

На жаль, відповідь на більшість цих запитань можлива лише у вигляді гіпотез. Зазначимо, що, на нашу думку, район Дніпра та Дону найближчим часом має стати областю інтенсивних археологічних досліджень на базі вивчення старого і накопичення нового матеріалу.

А. В. Кропоткин, А. М. Обломский

ОБ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ В РАЙОНЕ ВОДОРАЗДЕЛА ДНЕПРА И ДОНА В III—V ВВ. Н. Э.

Территория лесостепной части водораздела Днепра и Дона охватывает верховья Сейма, Псла, Ворсклы, Северского Донца и Оскола, что соответствует югу Курской, Белгородской и северу Харьковской областей. В черняховский период здесь выделяются две группы памятников: с абсолютным преобладанием не менее 70% гончарной керамики (типа Хохлово-2 — Снагость-2) и со сравнительно небольшой долей посуды, изготовленной на круге (не более 30—40% — памятники типа Букреевка-2 — Каменево-2). Восточная граница первых проходит в верховьях Сейма по междуречью Тускари и Рогозны, между Сеймом и Пслем — по долине р. Туровца, южнее — по р. Пене и Северскому Донцу. Памятники второй группы занимают территорию, расположенную преимущественно севернее и восточнее. В статье анализируется топография поселений, домостроительство, набор лепной посуды, хронология памятников. Делается вывод, что в древности памятники круга Букреевка и типа Снагость в основном синхронны и различаются по общему набору традиций. Памятники круга Хохлово Снагость оставлены черняховским населением, а типа Букреевка-Каменево представляют собой особую группу киевской культуры.

A. V. Kropotkin, A. M. Oblomsky

ON THE ETHNOCULTURAL SITUATION IN THE REGION OF THE DNIEPER-DON WATERSHED IN THE A.D. 3D-4TH CENT.

Territory of the forest-steppe part of the Dnieper-Don Watershed covers the upper reaches of the Seim, Psol, Vorskla, Seversky Donets and Oskol rivers, which corresponds to the south of the Kursk and Belgorod Regions and to the north of the Kharkov Region. In the Chernyakhovian period two groups of settlements are distinguished here: a group with an absolute predominance (not less than 70%) of pottery (of the Khokhlovo-2 and Snagost-2 type) and a group with a comparatively small part of dishes manufactured on the potter's wheel (not more than 30-40%, sites of the Bukreevka-2 and Kamenevo-2 type). The eastern boundary of the first group lies on the upper reaches of the Seim in the interfluvium of the Tuskari and Rogozna, between the Seim and Psol in the Turovets river valley, southwards — on the rivers Pena and Seversky Donets. Settlements of the second group occupy the territory arranged primarily northwards and eastwards. The topography of the settlements, house-building, a set of the modelled dishes, chronology of the settlements are analysed. A conclusion is made that sites of the Bukreevka type and Snagost type are mainly synchronous in antiquities and differ in a common set of traditions. Settlements of the Khokhlovo-Snagost circle are left for us by the Chernyakhovian population, while those of the Bukreevka-Kamenevo type represent a peculiar group of Kiev culture.

Одержано 06.04.88.